

Szilágyi László

Himnuszunk lélektana

■ Vajon mennyiben tükrözik a himnuszok dallamai és mondatai, valamint a hozzájuk kapcsolódó történelmi emlékképek és pillanatok egy nemzet lelkiségét, karakterét? De a *nemzeti karakter*nél máris meg kell állnunk, mert megfoghatatlansága miatt problémát jelent a kutatók számára.

A XIX. század karakterológiai vizsgálatai megváltoztathatatlan történelemalakító tényezőnek tüntették fel a nemzeti sajátosságokat. Az angol úriember, a német precíz, a magyar szabadságszerető és így tovább. A nemzetkarakterológia tárgya a nemzet volt, a nemzeti jellemvonások, a nemzet cselekedetei – jellemző irodalmi műfaja pedig az esszé.

A második világháború után azonban a hivatalos tudományosság az újraeledő nacionalizmustól tartva hátráltatta a nemzeti identitás kérdéskörének vizsgálatát. Ezért a későbbiekben a sztereotípiakutatások kerültek előtérbe. Kérdőívekkel próbálták felmérni: mit gondol egy nemzet önmagáról, és mit gondolnak róla mások? Az új kutatások tárgya tehát a nemzetre vonatkozó állítások tartalmi vizsgálata, rendszerezése lett, műfaja pedig a számszerű adatokat lajstromozó szaktanulmány. De mindkét út ingoványossá válhat. Egyfelől indokolt változatlan adottságokat feltételezni egy élő és változó organizmusról (nemzet, társadalom)? Másfelől az is félrevezető lehet, hogy a „teszteléses” eljárás pillanatkepe felszínes, esetlegesen, csupán az előítéletek tükrözője.

De létezik ezek mellett még egy harmadik lehetőség is. Ki lehet indulni abból az egyetlen műből, amelyben – mint cseppben a tenger – tükröződhet egy egész nemzet és az azt alkotó emberek lelkisége is. Márai Sándor vallotta: „*Hazád a történelmi méretekben megnagyított és időtlenített személyiség. A haza a végzet, személyesen is. Nem fontos »szereted-e« vagy sem. Egyek vagytok.*” (Füves könyv; 38: *A hazáról és az államról*)

Az ikonikussá, legfőbb szimbólummá vált nemzeti himnusz feltételezhetően tükrözi és egyben alakítja is a nép és a nemzet lelkiségét, akaratit, érzelmi, gondolati megnyilvánulásait.

Mivel a lélekben az ok-okozati viszonyok felcserélődhetnek, egy himnusz éppúgy lenyomata a nemzet lelkiségének, tükre a múltnak és kora jellemző viszonyainak, mint alakítója a jövőnek. Egy nemzeti himnusz egyszerre jelenti az állandóságot és – mindig egy adott pillanathoz, élményhez kapcsolódva – a jelent. A *Himnuszban* rejlő mögöttes üzenetet talán meg lehet fejteni, és számszerű egzaktsággal megválaszolható a kérdés, hogy milyen mértékben hozható összefüggésbe nyelvi tartalma a későbbi történelmi valósággal. De az egyedi sajátosságok csak az európai összehasonlításban tárulhatnak fel.

1. Szavak stilisztikája

Angol és magyar nyelvű fordítások felhasználásával 44 európai himnusz elemzésére került sor. Az összehasonlítást angol nyelven és hasonló szószámmal végeztem.¹

A nemzeti himnuszok legnagyobb témája maga a *közösség* (a társas viselkedéssel, kommunikációval, a barátsággal, a családdal, az emberiséggel kapcsolatos szavak) és az *érzelmek*. (Előbbi 13,6%-ot fed le a szókészletből, utóbbi 7,9%-ot.) Ezután következnek az *idő* (3,4%), a *metafizikai dimenzió* (2,8%) és a *tér* (2,6%) meghatározásának fontossága. Majd fokozatosan csökkenő mértékben a *gondolkodásra* (2,1%), a *fizikumra* (2%) vonatkozó szavak, az *otthonhoz-szabadidőhöz* (1,4%) kapcsolódó kifejezések, majd a *munka* (1,1%), az *észlelés* (0,9%), a *mozgás* (0,5%) szavai és a *pénz* (0,1%) témája következnek.

Ez az átlagos európai sorrend a magyar *Himnusz* első versszakában némileg módosul: az első két helyen lévő dimenzió sorrendje felcserélődik, és a legfontosabb motívumok (idő, metafizikum, fizikum) nagyobb súlyllyal szerepelnek, miközben más kategóriáknak (otthon, észlelés) kevesebb a jelentőségük, illetve nem is jelennek meg. A további kategóriák és a részletek nagyban megfelelnek az európai átlagnak, de egy lényeges különbségre is figyelmesek lehetünk: a miénk a szélsőségek találkozásának a himnusza. Két vonatkozást emelek ki: a me-

tafizikai-fizikait és az érzelmit. Az európai himnuszokban a szavak átlagosan 2,8%-a, a magyar himnusz első versszakában 5,6%-a sorolható a metafizikai kategóriába: az Istenre, a vallásra, halálra utaló kifejezések közé (*Isten és áldd*). De ide sorolható a *bal sors, megbűnhődte, bűneink, hamvedre, halálhörgés, siralom, holtnak* és az utolsó versszakban ismét a *szánd meg, Isten, bal sors, megbűnhődte* kifejezés. Ez a szókészlet 6,1%-át jelenti, amely jóval nagyobb arány az európai átlagnál. Izland, a Vatikán, az Egyesült Királyság, Ciprus, Görögország, Lettország után a magyar himnusz a hetedik ebben az európai metafizikai rangsorban. Himnuszunk istenképe ószövetségi és protestáns: büntető és igazságos. Támaszra, mentsvárra, segítségre csak Istentől lehet számítani.

A metafizikaival szemben ott áll a vele azonos arányú ellensúly, a fizikai lét: (*védő kart, vére, magzatjai, kebledben, vállainkra, ajkain, csonthalmain, kebledre, magzatod, lábainál, véréből, könnye, szeméből*). Legnagyobb jelentősége a magzati létnek és a vérnek van, s a fenti szavak kettő kivételével negatív összefüggésben szerepelnek. Összesen tehát 15 alkalommal találunk az emberi testre, testrészekre utaló, megjelenítő kifejezéseket. Ez 7,1 %-a a teljes szókészletnek, és messze a legmagasabb arány az európai himnuszok között. Csaknem ugyanannyi, mint a metafizikai kategóriába tartozó szavak aránya.

Az érzelmek vonatkozásában ugyanezt a kettősséget figyelhetjük meg. Kiemelendő, hogy a magyar *Himnusz* az érzelmek tekintetében az európai ranglista élén áll. Ez az erős érzelmi telítettség, a maga 16,7%-ával, két ellentétes pólusban mutatkozik meg. Az első versszakban négy pozitív (*jókedv, áldd, bőség, víg*) és három negatív (*küzd, ellenség, balsors*) érzelmi töltésű szót találunk. E kategórián belül a pozitív szavak 11,1%-os arányát tekintve Európában az ötödikek vagyunk, míg az 5,6%-os negatív érzelmi aránnyal a másodikak – a volt Jugoszlávia himnusza után. A teljes szókészletben a fenti négy kifejezésen kívül a *szép hazát és szép hazám, a hős, a felvirágozának, büszke, győzedelmi, kedv és öröm, repkedtek, virúl, „hő”=hűség* és az utolsó versszakban ismét a *víg* kifejezés kerül a mérleg pozitív serpenyőjébe. A *vad (török), (Ozmán) vad (népe), a bús (hadát), a vert (hadunk), a rabigát, a támadt, a bú, a kétség, a vérözön, a halálhörgés, siralom, a kínzó, a könnye, vészek* – mint negatív érzelmet hordozó szavak – szerepelnek a negatív oldalon. Feltűnő a pozitív és negatív érzelmi töltetű szavak azonos száma: mindkét oldalon 16-16 kifejezést találunk. Összesen 32 szó, a teljes szókészlet 15,1%-a tartozik ebbe a jelentős kategóriába, és ez 7,2%-kal több mint az európai átlag.

Tehát a nyelvi, szókincsbeli sajátosságok minden himnusz esetében sajátos mintázatot adnak. A szókészlet 12 nagy tematikus csoportja kirajzolja az adott himnusz „karakterét” a közösségi viszonyok, az érzelmek, a helyidő, a metafizika és a többi nagy téma viszonylatában. De a nyelvi jellegzetességek bizonyíthatóan a nemzet megélt történelmével, megkérdőjelezhetetlen sajátosságaival is összefüggésben állnak. A szórási eltérések 95%-os valószínűséggel nem a véletlen művei, mögöttük más magyarító tényezők hatása áll. A nyelvi tartalmak elrendezhetőek Európa *regionális, nyelvcsaládok szerinti, vallási, a II. világháborúban játszott szerep szerinti és politikai (szocialista-kapitalista országok)* megosztása, csoportjai alapján is.

Például az adott és az ideális helyzet között érzékelt távolság, a feltételes mód használata („*kellene*”, „*lehetne*” szavak) a kelet-közép-európai himnuszokban lényegesen gyakoribb, miközben legkevésbé a kelet-európai országok himnuszaiban látható. A második világháborúban való részvétel és eredményesség szerint csoportosítva is találunk összefüggéseket. A *másikra és a pozitív érzésekre utaló szavakat a „győztünk majd veszítettünk”* csoport jóval nagyobb arányban használja, mint a *„vesztettünk majd győztünk”* csoport (Magyarország ↔ Románia, Szlovákia, Ausztria). E két csoportba tartozó országok közötti lelki konfliktus jelentősebb lehetett a háborúban és azt követően, mint a *„győztünk, majd veszítettünk”,* valamint a *„győztünk”* csoport közötti ellentét.

A kétmintás t-próba szerint² az érzelmek, a pozitív érzelmek, valamint a kommunikáció terén a volt szocialista országok és a kapitalista országok csoportja közötti különbség – az előbbiekre javára – nagy valószínűséggel nem a véletlen következménye. A kapitalista országok himnuszaiban a stabilitásra, a befelé fordulásra, az érzelmekkel szemben a kognitív tényezőkre került a hangsúly: az inkluzív szavak, a gondolkodás és a „te” személyes névmás kategóriáiban mutatkozott szignifikáns különbség. Vagyis a jungi tipológiát követve a szocialista-kapitalista megosztottság a himnuszok világában mint extrovertált-introvertált kettősség jelentkezik, időben megelőzi a történelmi megosztottságot. A múlt történelmi, pszichológiai esszenciája, amelyet a nemzet kollektív tudattalanjának is lehet nevezni, jelentősen befolyásolja, időnként pedig meghatározza a jelent is. Ez az esszencia – amely genetikusan és szociálisan öröklődik generációról generációra – a nemzeti himnuszokban kódoltan megtalálható.

2. Szimbolikus képek a himnuszban

Összetettebb, ugyanakkor egyszerűbb lesz a *Himnuszról*

kialakítható kép, ha nem szavakban vagy mondatokban, hanem képekben gondolkodunk.

Öt alapkép szerepel a magyar *Himnuszban*. Ezek standard motívumok, természeti képek, amelyeket módosult tudatállapotban, hipnózisban, az áramló belső képekkel dolgozó mélylélektani terápiás munkában a páciens mélyebb tudattartalmainak megjelenítésére, azok megélésére hívunk elő.³ A természeti képek belső világunk képeivé, létezésünk lelki, szimbolikus esszenciájává válnak, és így elevenednek meg. A képi jelleg a maga szimbolikus sajátosságaival közvetít a mély, tudattalan rezdülések és a tudatos megélés között.

Az öt nagy alapkép: a hegy, a patak-folyó, a mező-rét, a barlang és tenger.

A hegy a Kárpátok szent bércei – az apa, a férfi archetipusának alapképe. A távlatok, a megküzdés vágya, mértéke, az akaraterő megnyilvánulása. Kölcseynél ide érkeznek az ősök, de hogy honnan, arról nem ír. A „bérc” inkább otthonosságot sugall, mint célt és kihívást, ahogy erre gondolnánk a „csúcs” és szinonimái hallatán. Ezt erősíti a Bendegúzra való utalás is. A hegy képe még egyszer előfordul, s ez is idillikus – Tokaj. Ez a hegy életadó: az édesség, a nektár, a bor, a növekedés és a napfény kapcsolódik hozzá. A bor – Krisztus teste is. A pogány ősök és a kereszténység szakramentuma összekapcsolódik a hegy képében. Ilyen a svéd himnuszban is, ahol az *ösi*, a *szabad* jelzők után szólíttatik meg a haza a vers elején – *Te ösi, szabad és hegyvidékes Észak* –, hogy gazdagodjon a *csendes örömteli szépséggel* is. A svájciiban az *Alpok fénye pompával kigyúl*, s ez egyben imádságra való felszólítás is: a *sötét felhők beborítják a hegyeket*, de az Isten által lakott földön a fiakat Tőle nem takarhatják el. Az Alpok, mint a biztonság és otthon jelképe a liechtensteini himnuszban is megjelenik: az ország az *Alpok magaslatain* nyugszik. A horvát himnuszban a szülőföld mindig kedves: ott is ahol földje sík és ott is, *ahol hegyvidékes*. Ahogyan a finn himnuszban *nincs szeretetesebb völgy, hegycsúcs, víz, mint a szülőföld*, az ósapák gazdag országa, vagy ahogyan az osztrákok himnuszában az első „országhatározó” lesz: *Hegyek földje*. A hegy ezekkel ellentétes értelmezésével két himnuszban találkozunk. A szlovák himnuszban *Villám fénylik a Tátra felett, és vadul dörög az ég*. Majd ezek is eltűnnek: Szlovákiát a mennydörgés és a villám hívja életre. Az egykori jugoszláv himnuszban – Samuel Tomašik (1813–1887) versében – pedig *Repedjen a szikla, törjön a tölgy, hadd rengjen a föld*. / *Mi sziklaként, rendíthetetlenül állunk*.

A következő alapkép: a *víz*, a *patak*, a *folyó*. A Tisza és a Duna két fél, az egy kettéosztásával keletkezett valóság: a szentből (a hegyről) leérkezünk a profán síkra.

A képben a kettősség teljes harmóniája, egysége nyilvánul meg. A két folyó neve egymás mellett szerepel, mint két testvéré. A folyó a változás, a fejlődés vagy elakadás, az életút, a sors szimbóluma, az élet továbbadásának, a sikernek a jelképe. Kölcseynél Árpád leszármazottai virágoznak, élnek, fejlődnek, s a következő sorokban már gyümölcsöt is hoznak, hiszen ért kalászokat látunk. Más európai nemzeti himnusz így jeleníti meg folyóit: az osztrák himnusz felütése *Hegyek földje, föld a folyón*, a moldovaiiban *A szelíd Nistru folyó hullámai / Fényes és csillogó csillagfényt rejtnek*. A luxemburgi himnusz kezdete gazdagon és erőteljesen az ország tájait és határait idézi fel: *Ahol az Alzette folyik át a mezőkön, / A Sura áttöri a sziklákat. / Ahol az illatos szőlőtő nő a Moselle mentén*. A liechtensteiniben még az Alpok képét is megelőzi – *A fiatal Rajna felett magasan terül el / Liechtenstein, nyugodva / Az Alpok magaslatain* –, s jókívánságában is szerepel: *Élj soká Liechtenstein, / Virágozz a fiatal Rajnán*. A horvát himnuszban a kiteljesedés jelképe: *Rohanj Dráva, Száva rohanj, / Te se veszítsd erőd, Duna*. Van azonban, ahol erőteljessége már a harcot idézi, de a vereség, a gyász, a sajnálat mozzanata nélkül: a portugál *fegyverbe szólít földön és vízen*, az ukránok pedig *a Santól a Donig testvérek lesznek a véres harcban*.

A *mező* az anyai motívumok alapképe, a kezdeté, befordulása, az oralitása és a lehetőségeké. A *Himnuszban* érett, aranyszínű, mozgással telített, hiszen a kalászok a legkisebb szélre is hajladoznak. Jelzése a megélt, de a többiekben inkább feloldódó egységnek is: a kalászok mozgása egyéni, de a szél irányához igazodva mégis egységes. Hullámzásuk, akár a tengeré, a végtelenséget sugallja, a „sok” eredendő és látszaton felülemelkedő egységét. A kalász egyben az oralitást is elénk hozza – mint általában a mező a maga nőies, anyai jegyeivel. Kifejezetten a közösségi megelégedettség képe a kalász, ami értünk leng, a kenyeret *mi fogyasztjuk* el. Ehhez hasonlóan, gazdagon, zölden, sokszor a folyókkal együtt jelenik meg a mező az osztrák, a cseh, a lett, a luxemburgi, az orosz és svéd himnuszban is.

A *tenger* a végtelen, a tudattalan, a teljesség, a beérkezés, a transzcendencia és a szabadság képe. De a magyar *Himnuszban* a tenger nem a kiteljesedés, hanem a veszély és a negatív érzések hordozója. A helye is megváltozik, az égbe kerül, és a víz ellenfele, a *tűz* közvetlenül kapcsolódik hozzá: *lángtenger felette*. Mozgása pedig nem az erőteljes zúgás és a hullámok játékos ölelése, hanem a bizonytalan hanykolódás: a veszélyeké (*vészek hányának*) és a szenvedése (*tengerén kínjának*). A tenger más európai himnuszban is szerepel: de a dánéban az országot a *tenger kékje* öleli, a lengyelben a tenger a hazatérés és a szabadság útja

(*visszatérünk a tengeren*), a norvégban az ország viharverten, mégis *a tenger fölé emelkedik*. A horvát himnuszban *azúr tenger* mondja el a világnak, hogy a horvát hazafi mennyire szereti nemzetét. A portugálok *a tenger hősei*, és boldog földjüket *a szeretettől morajló Óceán csokolja*. Az oroszok számára pedig országuk határtalanságát érzékelteti (*a déli tengerektől a sarkvidékig*), míg velük szemben az ukránban a *Fekete-tenger még mindig gúnyosan mosolyog*.

A barlang, ahogy a tenger is, felsőfokú hívókép: a legmélyebb tudattalan tartalmak, az anyaméh, a születés és az emberi élet sorsfordító pillanatainak alapélménye kapcsolódik hozzá. *Himnuszunkban* – sajnálatosan – a szorongatás, a veszély, testvérkonfliktus és a születés elakadásának, a vetélésnek a képei jelennek meg. A veszteség morális és „mágikus” feszültséget mutat: „ahol veszteség van, ott bűnnek kell lennie, és ahol bűn van, ott bűnösnek is kell lennie”. *A rossz* ráadásul a magzatnál van, és miatta lett az anyakép is élettelen, sőt halált rejtő hamvveder. *A barlang* mint szimbólum, mint természeti kép egyetlen más európai nemzet himnuszában sem jelenik meg. *A magyarban* azonban kettős a jelentése, hiszen nemcsak a veszélyek, a veszteség, a halál helye lehet, hanem az életé, a szülésé és születésé is. Az ötödiktől a hetedik versszakig tart a halál tablóképe, de ott megakad. Rejtett, de megfejtethető az utalás: ha szabadság nem virul a holtak véréből, akkor virul az élők véréből. Ha az árvák rabként könnyeznek, az élet feladata éppen a könnyek felszárítása lehet. *A haladás* és a haza fogalma már itt összekapcsolódik. *A változás* szava a „nem”! *A szabadság* nem virul a halálból, (a lemondásból, a kesergésből, a tehetetlenségéből), de virul a tettekből, a védő karokból.

A képek között a változás igazi mozgatója az indulat, a bűn és bűnhődés, a harc, az egység megbomlása és a szenvedés. *A Himnuszban* meghatározó a harc és a szenvedés világa, valamint az egészet átható transzcendenciáé. *A harc* folyamatában a lélek alapképei mind módosulnak, elkomorulnak, és a mozgás, a mozgásra utaló szavak fontos szerepet töltenek be. *A kezdő lendületet* az indulati „tűz”, a harag érzése adja: *Gyúlt harag kebledben*. *A változás útja* és eszköze *a Himnuszban* az indulat lesz, a harc képe. Több felvonásban s még a siker, a győzelem esetén is komorabb színekkel megfestve: vad törökkel, mongollal, Béccsel. Vagyis a Kelettel és a Nyugattal szemben is. *A plántálád szó*, amely a rét, a vetés, a teremtés és a fogantatás képzetéhez tartozik, itt már a győztes, harcászó igéje. *A virul* is negatív kontextusba kerül: a rabság (a szabadság hiánya) és a holtak vére kapcsolódik hozzá. *Ahogy a vér*, a patak, a sors, mint az életút jelképe, pozitív tartalommal bírt a költemény elején, úgy kapcsoló-

dik hozzá itt jelen időben a *vérözönön* át a *gyász*, a *könny*, az *árvaság*. *A hegy képe* is átszíneződik, élettelenedik. *A vereség*, a pusztulás képe ez: a halmok már *csonthalmok* és *kőhalom*. *A negatívumok* részben tények, de az ok megnevezése nélkül – a várból *kőhalom* lesz –, másfelől a bűnök miatt bekövetkező külső hatás, támadás eredménye. *A bérc* ismét megjelenik, de immár a kilátástalanság, a menekülés, az elhagyatottság érzései kísérik: *Bércre hág és völgybe száll*, / *Bú és kétség mellette...*

A tenger és *a barlang képe* már eleve veszélyeket rejtett magában, és úgy tűnik, nincs menekvés. Csak két dolog sejteti a kiutat: egyfelől az eredeti egység helyreállítása, a testvérviszály megszüntetése, a cselekvés és a passzivitás, a győzelem és vereség közötti egyensúly kialakítása, vagyis a kettősség meghaladása, másfelől a kegyelem és ezzel az újrakezdés lehetősége. *Tenger és barlang helyett* egy biztos pont kell, a föld. Ennek képe és a természeti, anyagi képek sorában az utolsó a *kő*.

Negatív összefüggésben szerepel a hetedik, utolsó előtti versszakban, hiszen *vár állott, most kőhalom...* Mégis: emlékeztethet ez a *kő* a választott nép sírjaira elhelyezett kis köre, a pusztai vándorlás emlékére, a sziklából fakadó vízre is. Emlékeztethet a mindent kibíró sziklára mint a krisztusi hit és élet házának alapjára – amin minden vész és áradat sem arathat diadalt –, vagy emlékeztethet a „vegyétek el a követ!” – a feltámadás mondatára. *A kő* az a pont, ahonnan a veszteségre és lemondásra nem mondó sorok kiindulnak. Ebben a fordulópontot jelentő utolsó előtti versszakban az érzéletes természeti jelenségek közül még egy, a változás és a megújulás, a bűnöktől való megtisztulás szimbóluma, a folyó jelenik meg – mélyen emberi vonatkozásában: a *könny* és *vér* által. *A könny*, amely a szem üregének, „barlangjának” és magának a szemnek, a lélek tükrének a megtisztulását hozhatja, valamint a vér, amely az életet hordozza. Ez a megújulás maga a szabadság, a feltámadás. Bevezetője az indulatot közvetlenül kifejező „S ah”. (Mindössze két helyen jelenik meg így: itt és a negyedik versszak elején, a bűnöket felsoroló versszakokat bevezetendő.) *S ah, szabadság nem virul / A holtak véréből, / Kínzó rabság könnye hull / Árvák hó szeméből!* *A vér* és a magzati lét a feltámadás, megújulás metafizikai üzenetét hordozza. *A 15 emberi testrésze* vonatkozó szó közül mindössze a *vér* és *magzat* szerepel pozitív érzelmi összefüggésben, és ezek közül egyedül a *vér* jelenik meg ismét, s átvitt értelemben a *magzat* az *árvák* szerepeltetésével. Fontos azonban, hogy a *szabadság nem virul / A holtak véréből!*: az átmenetet és az oldást nem a vér, hanem – kimondatlanul – a könnyek hozzák meg.

S a véren és a könnyeken túl van még egy emberi test-

részre vonatkozó szó – szintén a mű elején és végén is – amely központi jelentőségű: a kar. Isten teremtő, védelmező karja ez, ahogyan a *Teremtés könyvében* megteremti, formálja az embert, s ahogyan formálja a férfiból a nőt. A teremtő férfias kar és a befogadó, női kéz kapcsolódik itt egybe. Jelentősége annál nagyobb, hogy a műben alapvetően negatív testiség itt mégis pozitív tartalommal jelenik meg. Mintha a protestantizmus által újra felfedezett Szent Ágoston-i két világ, a szellemi és testi, az égi és földi, a kiválasztottak és az elvetettek kerülhetnének kapcsolatba önmagában *vér*, a *könnyek*, a *magzat* és a kinyújtott, felülről származó, de nagyon is testi *kar* képeiben.

A feloldást így hozzák el az utolsó versszak Istentől szánalmat kérő sorai. *Miserere nostri* – könyörülj rajtunk! Dávid király 50. bűnbánati zsoltára visszhangzik: kérünk Téged, bízva irgalmadban. A vér, a magzat- és anyahalál képe itt is megjelenik elrejtve: *szánd meg...* Ott van, de – immár a zsoltárra utalva – feloldásként: *szabadíts meg a vértől... ha véres áldozatot kívánnál, bizonytal megadnám, de... A töredelmes lélek áldozat az Istennek.* Tehát minden emberi lehetőségen túl is van valami, ami megtarthatja az embert és a nemzetet, sőt: új életre hívhatja.

Súlyos képek és nehezen feloldható ellentétek – a kihívást éppen ezzel teremti meg az olvasóban és a hallgatóban. Nem zárást, hanem feladatot adnak: a nagy ellentétek kiegyenlítésének, megbékéltetésének, a bűnök és veszteségek után a megbocsátásnak, az újjászületésnek a drámai feladatát, a szakrálissal való kapcsolat, az otthon újratereztetését. Mégis, ha a mű fő képeinek súlyát nézzük, az igazi feloldás és megnyugvás – éppen a fentebb említett állandó változás miatt – mintha hiányozna. Ezért vissza kell térni a szavakhoz, a nyelvi elemzés helyett a történetre, a *Himnusz* kimondatlan üzenetére.

3. A történet – és aki mögötte áll

A narratív pszichológia a történetekben, mesékben, leírásokban rejlő érzelmek lélektani vizsgálata: egy-egy leírt vagy elmondott élettörténetben a nagy motívumokra, témákra figyel. Ezek a nagy tematikus egységek, *cselekmény-archetípusok* életünkben és valamennyi nép meséiben, történeteiben, regényeiben, sőt képzőművészeti alkotásaiban is újra és újra megjelennek. A legfontosabb témák a himnuszokban is tovább élnek: otthon, harc, szenvedés, változás, transzcendencia. A himnuszok *központi képének* osztályozása lehetővé teszi a keletkezett csoportok összevetését Európa regionális és a vallási csoportjaival is. A kelet-közép-európai országok és a mediterrán térség országainak himnuszai közül sok a *változás* kategóriájába sorolható. A nyugat-európai és a skandináv térségéi az *ott-*

hon, transzcendencia kategóriába. (Kivételt jelent a harcos francia és ír himnusz.) A kelet-európai, balkáni országok himnusaiban a *harc* motívuma dominál. Vallási szempontból a katolikus országok a transzcendencia és a változás kategóriába sorolhatók, az ortodox országok közül több a harc kategóriájába, a balti, skandináv térség protestáns (evangélikus) országai pedig az otthon kategóriájába.

Összességében Európa regionálisan és vallási szempontból is *egyetlen „történet”* különböző szakaszait és szerepeit jeleníti meg Keletről Nyugat felé, az ortodox országoktól a protestáns országokon át a katolikus többségű országokig haladva: a harc, a *változás* (utazás), az otthon, a transzcendencia „epizódjain” keresztül. A magyar himnusz, ahogyan a magyar történelem is, a változás kategóriájába tartozik.

A magyar *Himnuszban* a következő jellegzetességek tártultak fel: összeurópai összehasonlításban nem a „lehangoltság”, hanem az erős, összetett érzelmi szélsőségek, valamint a kiegyensúlyozott arányú, de ellentétes pólusú metafizikai és anyagi dimenziók jellemzik. Az *érzelmi* és a *metafizikai-fizikai* kategóriák elemzése, a képek szintje és a narratív üzenetek is az érzelmi megosztottságra és a változás jelentőségére, kényszerére, lehetőségére hívták fel a figyelmet. Mindezen túl azonban van még két további nyelvi-statisztikai kategória, amely közelebb vihet a *Himnusz* rejtettebb üzenetének megfejtéséhez. Ez az *idő* és a *közösség* kategóriája. Utóbbi az érzelmi után a második legjelentősebb kategória a magyar *Himnuszban*: az emberre, a kommunikációra, családra vonatkozó kifejezések és az ehhez kapcsolódó személyes névmások.

Ha az első versszakot nézzük, akkor az *idő* kiemelt fontosságú nemzeti énekünkben. A 3,4%-os európai átlag fölött áll jóval (a 36 szóból álló első versszakban 8,3%-ot fednek le az *esztendőt*, a *múltat* és *jövendőt* szavak), s ezzel *Himnuszunk* a macedón és az izlandi után a harmadik az európai ranglistán. Magyarország második Dánia után az „ember” alkategóriában (*rá*), és szintén második Grúzia után a *kommunikáció* alkategóriában (*küzd és hozz*). Ezzel szemben a családra egyetlen szóval sem utalunk himnuszunk első versszakában, s a későbbiekben is csupán negatív összefüggésben. Lényeges, hogy a magyar (a macedón és dán mellett) egyike azon kevés európai himnusznak, amelynek első versszakában az én, te, mi, ti személyes névmás nem jelenik meg kifejezett formában, csupán a „mások” (*ő és ők*). A lírai én mintegy harmadik személyként a közösséggel azonosulva, mégis mint kívülálló fogalmazza meg a vágyakat (a jó kedvet, védő kart és vig esztendőt). De ki ez a „kívülálló”, aki a történelmi *időben* valami nagyon fontosat akar *közölni* a „család” nélküli, szélsőséges *érzelmeket* megélt, *Isten-*

hez fohászcodó, de nagyon is *testi emberekért*? Dávidházi Péter írja tanulmányában:⁴ a magyar *Himnusz* lényegében a paraklétoszi szerephagyományra épül. A parakaleo = advocatus eredetileg a vádlott mellé kirendelt védőügyvéd volt. A keresztény hagyomány azonban az „ügyvéd” szerepet már a kiválasztott és egyben bűnös nép, valamint Isten kapcsolatának összefüggésében jelenítette meg, és e küldetést Jézus személyéhez kötötte. Ahogyan János első levele említi (János 2,1–2,3): Jézus, aki mind a földi, mind az égi irányban közvetítő, „Isten parancsolatait közvetíti az embereknek, s az emberek ügyét képviseli támogatólag Isten színe előtt.” Kölcsey jogi végzettségével és makulátlan életével ezt a racionálisan érvelő védőügyvédi szerepet alakította. A *Himnusz* egyes szám első személye pedig akkor és azóta is lehetővé teszi, hogy elmondója (éneklője) maga is ezt a mintát kövesse: paraklétosszá váljon. Ha ez így van, s a *Himnusz*t – s valamennyi himnuszot – több lélektani vonatkozásban is egy nemzet egyetemes sorsa, hivatása jelképének, kifejezőjének tekintünk, akkor a fenti megállapítások a magyar nemzetre és történelmére is igazak.

Más nemzetek (leginkább a német, az orosz és a lengyel nép) történelme is megjeleníthető a krisztusi védőszerep, az áldozatot hozó Istengyermek alakjával. Ugyanakkor a magyar történelemben már IV. Béla korában írásban kifejezésre jutott, és a XIII. századtól a nemesi-nemzeti, majd a modern nemzeti köztudatban tovább élt a „Magyarország a kereszténység védőbástyája” gondolat. Ezt Magyarország geopolitikai helyzete önmagában is megerősítette, később több jelentős történelmi eseménye is bizonyította, köztük 1526 és 1918, a magyar történelem két meghatározó és tragikus sorsfordulata. A magyar köztudatban mindkettőhöz a történelmi bűn, másrészt a „másokért” vállalt áldozat és ezzel a bűnbocsánat képzelete társult: 1526-ban az áldozatot nem csak önmagáért, hanem a keresztény Nyugatért is hozta az ország.

Himnuszunk nem szomorúságával tűnik ki a többi európai himnusz közül, hanem a pozitív és negatív érzések, a metafizikai és az anyagi világ, a *platóni kettősség* együttes, erőteljes megjelenítésével és meghaladásának vágyával. Ahogyan az összehasonlításból kitűnik: a magyar *Himnusz* mindkét kategóriában az első öt között szerepel. A jó és rossz, az égi és földi szélsőséges találkozásának, „keresztelésének” himnusza. A feloldás pedig maga a változás: ahogyan a *Himnusz* keretes szerkezete, *önmagába visszatérő kerékként* lehetővé teszi, hogy tovább gördüljön és fejlődjön. De ehhez Márai Sándor említett idézetéből egyetlen szót ki kell vennünk. Hangozzék most így:

„Hazád történelmi méreteiben megnagyított és időt-

lenített személyiség. A haza a végzet, személyesen is. *Fontos, szereted-e vagy sem. Egyek vagytok.*”

JEGYZETEK

- 1 Az empirikus háttérrel angol nyelven a James W. Pennebaker által kidolgozott *Linguistic Inquiry and Word Count*, azaz Nyelvi Szóelemző és Számláló Program (továbbiakban: LIWC 2001) valamint magyar nyelven (is) az ATLAS ti. Program adta. A statisztikai számításokat az SPSS program segítségével végeztem el. James William Pennebaker *Linguistic Inquiry and Word Count*. Erlbaum Publishers, Mahwah, NJ 2003. <http://www.simstat.com/LIWC.htm> James W. Pennebaker. Az általam használt programnak azóta már újabb, 2007-es verziója is megjelent (LIWC 2007). A szótár fogyatékoságából következik, hogy a himnuszok szókészletének átlagosan 69%-át tudta a program értelmezni. A hiányok azonban minden himnuszot érintenek, és a program alkalmas az adatok legalább tendenciaszerű összehasonlítására és következtetések levonására.
- 2 A kétmintás t-próba azt vizsgálja, hogy a két vizsgált változó átlaga egymástól szignifikánsan különbözik-e.
- 3 Leuner, Hanscarl: *Katathymes Bilderleben*. Georg Thieme Verlag, 1970. Leuner, Hanscarl: *A katatím imaginatív pszichoterápia alapjai*. Budapest, Animula Kiadó, 2013. Daubner Béla: *Katathym Imaginatív Pszichoterápia (KIP)*, Budapest, Integratív Hírmondó, 22. szám.
- 4 Dávidházi Péter, *A Hymnus paraklétoszi szerephagyománya*. In: *Válogatás a XX. század Hymnus-értelmezéseiből* (A Kölcsey Társaság Füzete 9.), szerk., Csorba Sándor, Fehérgyarmat, Kölcsey Társaság, 1997.